

Castell de Subirats

Geografia i medi natural

El castell de Subirats s'alça a 330 metres d'altitud damunt la plana del Penedès en una molt bona situació estratègica vigilant el pas per la depressió penedesenca. Per altra banda, es troba alineat amb el proper castell de Gelida, que queda més al N.E.

L'entorn és dominat per la brolla d'estepes i romaní amb pi blanc on hi havia antigament alzinar. L'indret, però, ha estat molt castigat pels incendis forestals tot i la seva recuperació després de cada incendi mitjançant un primer domini de la garriga.

La història

A l'igual que ocorre amb Olèrdola, el nom del municipi —ara Subirats— no correspon a cap nucli de població, però sí al castell. La capitalitat de Subirats és Sant Pau d'Ordal, i altres pobles i veïnats són: Lavern, Ordal, les Cases d'en Batista, etc.

No hi ha dubte que el castell té una antigor que va més enllà dels deu segles, car ja en data tan remota com és l'any 917 compareix la concessió feta al monestir de Sant Cugat del Vallès pels germans Ermenard i Udalard,

fills del difunt Udalard.

Quan tractem de fixar el sentit de la donació, observem, amb l'historiador Abadal, que marquès (ens referim al concepte «marchione») és un títol que va lligat amb la possessió d'una frontera amb el domini sarraí, i que Ermenard era llavors vescomte de Barcelona i fill del vescomte Udalard, per la raó que els vescomtes de Barcelona tenien encomanada la frontera del Penedès. Escau que observem el mot «residentes» i l'expressió «prope territorio Penetese». Pel primer, s'indica el caràcter residencial que per a Ermenard i germà Udalard tenia el castell de Subirats, «situat en el territori de Barcelona d'enllà del riu Llobregat»; i, per la segona, inferim que Subirats era a tocar el Penedès, però no s'hi incloïa (això darrer ens afirma en el criteri que el nom Penedès devia aplicar-se, d'inici, al sector d'Olèrdola). El document que mencionem és, per diversos motius, interessant, i denota que Ermenard i Udalard tenien l'indret per apriació que havia estat feta prop del riu Anoia («Annolga»); hem pogut apreciar, en l'article referent al castell de Sant Martí Sarroca, que l'apriació fou, en casos, motiu de litigi, essent una de les parts el monestir vallesà de Sant Cugat.

El «castrum de Subiratos» afrontava, el 963, amb el terme del castell de Masquefa, puix que així consta en la venda d'aquest castell feta, el 963, a Ènyeg dit Bonfill.

Després de la invasió de Barcelona per al-Mansur, «Senderedo» i muller («Adelaide») atorgaren al monestir santcugatenc, el maig de 986, una «terra in chomitatum Barch., in terminio de Kastrum Subirads, in locum que dicunt Munistrol»; raonablement, es tracta de l'actual Monistrol d'Anoia, poblat que es troba a 3 quilòmetres de Sant Sadurní d'Anoia. Sendred ja era mort quan, el febrer de 992, fou venut, pels comtes de Barcelona, el castell de Cervelló al seu fill Ènyeg dit Bonfill; surt esmentat, en l'escriptura de l'operació, el «terminio de Subiratus». El «castrum Subirados» i la «strada que pergit de Subirados ad ipsa Vide» reapareixen documentalment el 999, en altra donació, feta per «Ermenardo», al monestir de Sant Cugat. Etimològicament, sembla ésser que el topònim Subirats no ofereix problema.

Monistrol d'Anoia —ja ho hem vist suara— era d'aquest terme el 1004; també, el 1035, el 1043, el 1060, etc. Per cert que com que en aquests darrers esments s'expressa, «en l'alou de Sant Cugat, on hom diu Monistrol», podem creure, amb força probabilitat d'endevinar-ho, que el nom de Monistrol és conseqüència del domini que hi exercí el monestir vallesà. El 1092, en una venda de vinyes hi ha al·lusió al «termine de kastrum Subirads, in apendicio de Munistrolio, que est de s. Cucuphati cenobio». Inferim el caràcter específic de Monistrol per la menció,

el 1058, com a límits, de «Gelide et Subirati et Munistrolis», retocada, en una escriptura de quatre anys després, per la forma «terminio de Munistrol sive de Subirads» com afrontació del castell de Piera, i ressorgida, el 1063, amb tònica aparentment castellera: «in terminis castri Gelide et de Munistrol et de Subirads».

La signatura d'«Arnallis Mironis de Subirads» figura en diversos documents del 1072. Arnau Mir era el fill del magnat que vers l'any 1040 s'intitulava *príncep d'Olèrdola*, o sigui del famós Mir Geribert. Amb això, enfoquem la propietat mateixa del castell de Subirats. Certament, aquest castell fou del domini de l'inquiet Mir Geribert.

En un testament de Mir Geribert, del 1060, consta una donació a «sanctum Petrum de castro Subiradz» i clarament s'informa sobre aquesta possessió, junt amb la meitat del castell de Lavit, etc. Prescindim de puntualitzar les diverses escriptures que continuen parlant del terme d'aquest castell, però anotem que en un pergamí del 1123 ja Subirats s'entén pel Penedès. Hi ha referències sobre Alamany Bertran de Subirats, que devia ser el castlà. Amb anterioritat —però en data no precisada—, vers el 1070, Guilla, senyora del castell de Sant Martí, pel seu testament havia nomenat marmessors del que posseïa al castell de Subirats Dalmau Bernat i Ramon Ermenard.

El 25 de juliol de 1152 fou establerta una permuta entre els germans Bernat i Pere de Santa Eugènia, d'una part, i la dona i fills Raimon i Pere de Subirats de l'altra, per la qual aquells cedien allò que posseïen del terme del castell de Subirats, en la parròquia de Lavern,

i «sancte Marie de Castello, sanctique Pauli de Ordali» i els darrers lliuraven llurs propietats del castell de Montbui. Pot interessar-nos de veure que la família Santa Eugènia s'havia inficat en aquest sector del Penedès.

El 1166, el senescal Guillem Ramon de Montcada i el seu fill Ramon encomanaren la guarda del castell d'Horta a Pere de Subirats i el 4 de desembre de 1167 fou feta execució testamentària de les darreres voluntats de Ramon de Subirats. L'esmentat subjecte, casat amb «Adaleidi», per les seves disposicions ens permet de descobrir la vinculació dels Subirats amb els Sant Martí que tenim situats com a senyors d'aquest castell. La vinculació resulta ésser, doncs, la de castlania o feudatària. Podem apreciar, en aquesta execució testamentària, diversos noms i altres motius que, en un estudi més acurat que el que ens proposem, escauria de desenvolupar.

Hem enregistrat, en altres pàgines, que Guillem de Bell-lloc, en testar, el 1172, posseïa els castells de Bell-lloc, la Roca, Montornès, el Far, Mataró, Montbui, Tagamanent, Foix, Font-rubí i Subirats. Guillem llegà els castells de Subirats, Font-rubí i Foix al seu germà Bernat de Bell-lloc.

A Guillem de Subirats, el sabem feudatari del monarca, el 1291. Aleshores, les parròquies de Sant Pere de Subirats, Sant Pau d'Ordal, Sant Pere de Lavern i Sant Sadurní

de Subirats —més tard, d'Anoia—, s'incloïen en el terme d'aquest castell.

Llegim, però ignorem com encaixar la dada amb les que venim apuntant, que Guillem de Peguera i esposa Elisenda eren, el 20 de maig de 1295, senyors del castell de Subirats. Més avinent ens resulta d'acceptar que esdevingué senyor del castell Berenguer de Vilaragut —puix que aquest nom ens ha comparegut oportunament com a titular, també, del castell de Sant Martí Sarroca. Vilaragut, essent vidu —amb una filla, Violant (casà, el 1347, amb el rei Jaume III de Mallorca)—, i senyor dels dos esmentats castells, casà amb Saura de Mallorca, vídua de Pere Galceran I de Pinós —i mare de Pere Galceran II de Pinós—, i el matrimoni residia, el 1324, al castell de

Subirats. Va alarmar els homes de la vila de Bagà el rumor que el fill de Pere Galceran I de Pinós casés amb la filla de Vilaragut. Del matrimoni entre Saura i Berenguer de Vilaragut nasqué Berengueró. Saura, el 1333, ja era difunta, i pare i fill tingueren discrepàncies.

El 1334, el rei Pere el Cerimoniós prometé a la universitat de Subirats la no alienació de la Corona. El fogatjament de 1358 fa referència als hereus de Ramon de Riussec, a propòsit d'aquest castell. El fogatjament de 1365-1370, assenta que el castell de Subirats pertanyia a Berenguer d'Abella, majordom i conseller de l'infant Joan. El 10 de març de 1368, el rei Pere el Cerimoniós donà a l'infant Martí (el futur Martí l'Humà), entre altres pertinences, la vila de Piera i els castells i llocs de Subirats i Sant Martí Sarroca), amb la condició que si arribava a ésser rei tornessin al sobirà, però no pas que pervinguessin a dona. El noble en Ramon Alamany de Cervelló obtingué aquest castell el 1377.

De la capella de Sant Joan de Subirats trobem diverses notícies —com la llicència donada, el 1325, a Berenguer de Corbins, per tenir-hi sepultura—, amb caràcter de sufragània de Sant Pere de Subirats; del 1777 és l'esment «capella de S. Joan Sas Roviras o Torre Ramona».

El castell va pertànyer als Cervelló durant tota la primera meitat del segle XV, però, finida la guerra de la Generalitat contra Joan II, aquest monarca atorgà, el 9 d'abril de 1477, a Roderic de Perea el castell o baronia de Subirats i de Sant Sadurní, amb les parròquies corresponents, i cases i terres, que havien estat de Guerau Alamany de Cervelló, rebel, a la vegada que restaven confiscats a aquest tots els béns que posseïa a la vegueria del Penedès. És de més afegir a quins partits contraris havien militat un i altre senyors de Subirats.

El rei Ferran el Catòlic, el 10 de desembre de 1493, declarà incorporat el terme de Subirats a la Corona, per ell i successors, per a quan fos feta lluïció del lloc, per 30.000 sous i el 1498 es reconeix a Miquel Joan Gralla com a senyor del castell i terme de Subirats. El 4 de febrer de 1513, el sobirà Ferran va vendre als Gralla els censos, tasques, agraris, etc.,

d'aquest castell. Consta, amb data 21 de maig del 1515, que els vassalls de Miquel Joan Gralla, amb diner propi, s'havien redimit de la jurisdicció feudal. Tanmateix, el 22 de març de 1521 el rei-emperador Carles va vendre a Miquel Joan Gralla les jurisdiccions civil i criminal del castell de Subirats.

Amb dates 27 de desembre del 1553 (essent príncep d'Astúries i de Girona) i 13 de juliol de 1559 (essent rei), Felip (II d'Espanya) confirmà el privilegi del 10 de desembre de 1493. El 26 d'octubre de 1568, la comtessa d'Aitona, hereva del seu pare Francesc Gralla i Desplà, féu fer lluïció, per compte de la universitat de Subirats i parròquies, de determinada quantitat monetària que li lliuraren els habitants; de manera que continuaren aquests absolutament subjectes a la jurisdicció reial. Quatre dies després, es féu constar que per la reial sentència de l'Audiència tenia lloc la reincorporació, a la Corona, de la casa, castell, terme i jurisdicció, amb reserva del dret a la casa-castell i castlanies, pel preu de 1.795 lliures, havent-ne pagades, a més d'aquestes, 301 la universitat de Subirats. En conseqüència, als Gralla i senyors posteriors ja no els restaren més drets que els corresponents a les vendes de delmes particulars fetes per la Corona a Miquel Joan Gralla, i les atorgades a Francesc Joan Gralla per Galceran de Barberà, Miquel de Montbui, Dionísia Joana i Joan Dionís de Subirats i de Barberà, el 1531, 1536 i 1542.

Miquel Gralla tingué una filla, de nom Lucrècia, que casà amb Francesc de Montcada i de Cardona, segon comte i primer marquès del títol d'Aitona. Aquest Montcada, de qui Lucrècia esdevingué vídua el 1594, exercí la comesa de virrei del Principat i de València. Fills llurs foren Gastó, segon marquès d'Aitona, i Joan, arquebisbe de Tarragona. En temps de Gastó de Montcada, el 1607, només romanien sis declaracions de delmes, i en cap no se'l reconeixia ja com senyor del castell i baronia de Subirats. El 1611, els Gralla vengueren a Josep de Milsocós els delmes particulars.

El castell fou enderrocat en la guerra de Separació, pel marquès de los Vélez. Per reial sentència del 27 de novembre de 1699, va

Torre Ramona

declarar-se que no hi havia més delmador universal de la universitat i les parròquies de Subirats que la Corona.

Torre Ramona

A mitjan segle passat, el Diccionario Madoz (XIV —Madrid, 1849)— enregistra l'existència, en el terme de Subirats, d'«un antiguo castillo derruido, con grandes subterráneos y cisternas». S'hi continuava amb la indicació de «varias sepulturas del tiempo de los árabes; un edificio denominado Torre de Ramona, con 8 ó 10 casas contiguas; por medio de dos pequeños montes pasa un profundo torrente, en el fondo del cual se ven las ruinas de una capilla llamada de la Font Santa; al pie de ésta había una fuente de aguas calientes, etc.»

A la llinda del portal de l'església parroquial de Sant Pere —la capella que fou del castell— campeja la data «1807», moment sens dubte d'alguna reforma. L'església és de factura

romànica de transició, car les seves voltes de coberta assenyalen el punt d'ametlla. A la nau del costat de l'Evangelí, en cambril practicable i espaiós, és venerada la imatge de la Verge de la Font Santa duta, en romiatge i devoció, per murcians atrets per l'homonímia amb llur patrona la Verge de la Fuensanta. La imatge antiga desaparegué en el saqueig del 1936, quan també fou destruïda la rectoria.

Al costat del clos de la Torre Ramona existeix la capella de Sant Joan, de molt antiga tradició. Aquest lloc és conegut per Subirats de Baix. La parroquialitat de Sant Pere de Subirats fou traslladada a la capella de Sant Joan, de la Torre Ramona el 1930. Cal afegir que la construcció de la Torre Ramona obeeix a la clàssica etapa de la transformació dels castells en palaus. A l'esmentada mansió, l'escut dels Gralla indica pla bé que es tracta d'una edificació del segle XVI. El palau, amb les pertinences, fou venut per Gastó de Montcada i Gralla, el gener del 1611, a Josep de Milsocós, per 37.000 lliures, i passà anys després, a ésser propietat de Ramon de Ramona. La família Ramona o, més ben dit, Ramon, fou defensora de la causa de Carles d'Àustria i, per això, el rei Felip V va segrestar-ne transitòriament els béns.

L'excursionista Artur Osona va escriure, el 1893: «La Torre Ramona és un antic edifici de planta quadrada, ara renovat, amb visibles indicis d'haver estat voltat per un mur emmerletat. En lo pati crida l'atenció l'escala i la galeria d'estil gòtic (del segle XVI). En lo celler hi ha la boca d'una mina que comunicava amb lo castell. Avui pertany a D. Àlvar de Fortuny, que posseeix un ben ordenat arxiu que conté interessants notícies referents al Senyoriu de Subirats. Prop de la mateixa casa hi ha la capella de Sant Joan, petita església sufragània que conserva traces de sa primitiva fàbrica romànica».

Nota: per fer aquest escrit he extret la informació històrica del Volum III de l'obra sobre els *Castells Catalans* publicada per l'editor Rafael Dalmau en la seva segona edició de l'any 1992.

Jordi Gironès i Vilardebò
desembre de 2007